

Identifisering av menneskehandel knyttet til den humanitære krisen som følge av krigen mot Ukraina

Brief for førstelinjepersonell

1 Hva er menneskehandel?

Menneskehandel er en kompleks forbrytelse som strider med grunnleggende menneskerettigheter, særlig knyttet til frihet og personlig integritet. Det innebærer utnyttelse av et annet menneske, vanligvis for å tjene penger. Det finnes mange former for utnyttelse som ofre kan utsettes for, blant annet seksuell utnyttelse (som prostitusjon eller pornografi), tvangsarbeid, fjerning av indre organer, tvangsekteskap eller å begå andre forbrytelser (som lommetyveri, narkotikahandel, nettsvindel, smugling av migranter og til og med rekruttering av andre ofre til menneskehandel). Menneskehandel krever ikke grensepassering, og alle som bidrar til utnyttelsen, det være seg ved å transportere, skjule, rekruttere eller utnytte en person, er ansvarlig for forbrytelsen.

Menneskehandel finnes overalt i samfunnet vårt, i praktisk talt alle økonomiske sektorer og samfunnsfærer. Det kan dreie seg om noen som holdes innesperret på en fabrikk eller en byggeplass, en ulønnet jordbruksarbeider, en person som utnyttes til prostitusjon eller tvinges til å begå kriminalitet, barn som tigger på gaten, utnyttelse av en hushjelp, og så videre.

Hvem som helst kan bli offer for menneskehandel:

Menneskehandlere kan «bruke» personer av ulik alder, kjønn, etnisk, kulturell eller annen bakgrunn for å oppnå ulovlig profitt. Ofre lures gjennom bedrag, blant annet om hva slags tjenester som kreves, eller ved løfte om at lønnen deres skal utbetales en dag, vold, trusler mot dem og mot deres nærmeste, gjeldsslaveri eller andre former for kontroll. Dette gjør det ekstremt vanskelig for dem å be om hjelp. Det er viktig å huske at selv om ofrene i utgangspunktet kan gå med på å til å yte visse tjenester eller utføre arbeid, **samtykker de ikke til å bli utnyttet**, til å begå kriminalitet eller til å jobbe for lav eller ingen lønn under utfordrende og ofte umenneskelige forhold. Innslag av bedrag, tvang eller andre kontrollmidler er til stede i

menneskehandelssituasjoner og gjør dermed enhver form for samtykke fra offeret i utgangspunktet irrelevant. Videre anses barn i seg selv som sårbare på grunn av sin alder, manglende livserfaring og følelsesmessige umodenhet, og deres «samtykke» til å bli involvert i menneskehandel tas derfor aldri i betraktning.

Det er svært viktig å merke seg at stater ikke bør straffe forfølge ofre for menneskehandel, og dermed ikke ilegge straff (inkludert bøter eller fengselsstraff) til personer som er utsatt for menneskehandel for forbrytelser begått av dem i forbindelse med menneskehandelen.¹

Rekruttering av en person til en menneskehandels-

situasjon kan skje på ulike måter. I mange tilfeller skjer dette gjennom venner, bekjente, familiemedlemmer eller en person som offeret har et intimt forhold til, og som han/hun stoler på. Det er faktisk vanlig at emosjonelle bånd til offeret brukes til å utøve innflytelse. I noen tilfeller er disse personene ikke engang klar over at de utsetter sine nærmeste for fare, for eksempel ved å spre budskap om jobbmuligheter eller andre tilbud. Potensielle ofre, særlig fra sårbare grupper, kan også bli kontaktet av fremmede som prøver å tiltrekke seg dem med «for godt til å være sant»-tilbud om jobb og bolig, uoffisiell ansettelse, byttehandel med varer og tjenester, forespørsler om bekjentskap, dating eller andre forhold, ofte med et ønske om å etablere en nærmere forbindelse og foreslå en «løsning» på en utfordrende situasjon personen befinner seg i.

Menneskehandlere bruker i økende grad Internett til

å tiltrekke seg og rekruttere potensielle ofre, for eksempel gjennom sosiale medier, nettsted, chatter og chatterom, jobbsøkerportaler, spill- eller datingsider og andre nettfora eller apper. Krypterte (konfidensielle) apper (inkludert Telegram, Viber og WhatsApp) er det foretrukne kommunikasjonsmiddelet på grunn av konfidensialitet.

1 <https://www.osce.org/files/f/documents/6/6/101002.pdf>

Hvilke personer er sårbare for å utsettes for menneskehandel og i større fare i forbindelse med krigen mot Ukraina?

Siden 24. februar 2022 har anslagsvis 32 millioner mennesker i Ukraina blitt utsatt for direkte eller indirekte lidelser som en konsekvens av krigen.² Siden krigens begynnelse har mer enn halvparten av ukrainere mistet inntekten sin³, over seks millioner mennesker fra Ukraina har søkt midlertidig beskyttelse i utlandet⁴ og over fem millioner har blitt fordrevet internt.⁵

Omtrent 90 % av menneskene som flykter fra krigen, er kvinner og barn⁶ – en gruppe som er særlig utsatt for menneskehandel. Risikoen for menneskehandel er også høyere for enkelte andre grupper: enslige barn og barn som reiser med voksne som det ikke er mulig å verifisere relasjonen til, personer som tidligere har vært internt fordrevne i Ukraina, personer som ikke har tilgang til midlertidig beskyttelse fordi de ikke er berettiget eller på grunn av manglende eller feilaktig informasjon, ikke-ukrainere, inkludert papirløse og statsløse, ukrainske romfolk, LHBTQ+-personer, eldre og personer med psykiske og fysiske funksjonsnedsettelse.⁷

Til tross for beskyttelses- og hjelpetiltak satt i verk av forskjellige land for å håndtere den humanitære krisen, er det fortsatt en rekke integreringsutfordringer i de fleste destinasjonsland, blant annet mangel på bomuligheter, språkbarrierer, utilstrekkelige barnepass- og utdanningsmuligheter, problemer med å få tilgang til lønnet arbeid og med å få validert yrkes- og utdanningskvalifikasjoner. Etter hvert som krigen fortsetter vil utfordringer knyttet til langsiktig integrering og/eller økonomiske vansker (oppbrukte sparepenger, mangel på inntekt eller realistiske jobbmuligheter) bli tydelige og vil kunne føre til ytterligere forflytninger innad i EU og resten av verden, inkludert retur til Ukraina.

Disse og andre faktorer fører til økt risiko for potensielle overgrep og utnyttelsessituasjoner i Ukraina så vel som i nabolandene og i destinasjonslandene⁸. Som tidligere migrasjonskriser har vist, vil kriminelle grupper eller enkeltpersoner benytte seg av store menneskestrømmer for å utnytte de mest sårbare i opphavs-, transitt- og destinasjonslandene. Derfor bør tidlig identifisering av potensielle og antatte menneskehandelssituasjoner prioriteres for å sikre både målrettet forebygging og redning av og hjelp til ofrene.

“Omtrent 90 % av menneskene som flykter fra krigen, er kvinner og barn – en gruppe som er særlig utsatt for menneskehandel.”

2 https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/Survey%20results_ENG_web.pdf

3 https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/Survey%20results_ENG_web.pdf

4 <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

5 <https://dtm.iom.int/ukraine>

6 <https://data.unhcr.org/en/documents/details/96447>

7 https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/Conflict_Ukraine_TIP_2022.pdf

8 https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/Conflict_Ukraine_TIP_2022.pdf; <https://respect.international/wp-content/uploads/2022/06/The-war-in-Ukraine-and-associated-risks-of-human-trafficking-and-exploitation-Insights-from-an-evidence-gathering-roundtable-.pdf>; <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322705.2022.2128242>

Førstelinjepersonell er blant de første som kan komme i kontakt med et offer for menneskehandel eller observere en mistenkelig situasjon. Det finnes visse indikatorer eller tegn som kan bidra til å identifisere potensielle eller antatte ofre og tilfeller av menneskehandel.

Her er noen av de faresignalene som kan tyde på menneskehandel eller utnyttelse når man samhandler med eller yter tjenester til spesielt sårbare personer⁹:

Potensiell menneskehandelssituasjon der risikoen for at menneskehandel er i ferd med å skje er høy

- Mennesker på flukt fra krigen blir uoppfordret kontaktet av fremmede som tilbyr arbeid, bolig, transport eller annen hjelp;
- Fremmede blir observert i nærheten av tilfluktsrom, midlertidige innkvarterings- eller andre hjelpetilbud eller transportknutepunkter, der de forsøker å møte personer på flukt fra krigen i enerom;
- Personer på flukt fra krigen blir bedt om å betale for formidlingstjenester for å hjelpe til med jobbsøking eller ansettelse;
- En person som flykter fra krigen blir tilbudt en jobb med urealistisk høy lønn, en ordning som ser for god ut til å være sann, en uoffisiell ansettelse eller får ikke full informasjon om arbeidsvilkårene (for eksempel kan et jobbtillbud for sjåfører uten spesielle krav og med høy lønn være en form for rekruttering til kriminell virksomhet – smugling av migranter);
- En person blir lokket eller presset til å komme til et land/destinasjonssted;
- En person/gruppe på flukt fra krig forsvinner brått fra innkvarteringsfasiliteter eller unnlater å møte opp til avtalte møter med hjelpeapparatet.

Det bør bemerkes at denne listen ikke er uttømmende, og at førstelinjepersonell også kan støte på andre tegn på menneskehandel. Generelt oppfordres førstelinjetjeneren til å reagere på situasjoner så snart den minste indikasjon på menneskehandel dukker opp, ettersom det kan være avgjørende for å forhindre forbrytelsen eller bistå ofrene raskt.

Anntatt menneskehandelsituasjon hvor det er sannsynlighet for at menneskehandel allerede foregår

- En person på flukt fra krigen ble transportert fra ett sted til et annet og/eller fra ett land til et annet;
- Personer blir tvunget til å utføre arbeid, tjenester eller sex uten samtykke og/eller blir utsatt for psykologisk press og manipulasjon for å få samtykke (for eksempel blir de bedt om å utføre husarbeid eller yte seksuelle tjenester «for å uttrykke sin takknemlighet overfor utleier» eller for å kunne bli boende i huset);
- Identitets- eller reisedokumenter (og/eller andre personlige dokumenter) holdes tilbake av en annen person;
- Bevegelses- eller ytringsfriheten er begrenset eller kontrollert av en annen person, og personen kan ikke fritt kontakte venner og familie;
- Arbeidsforholdene er i strid med etablert arbeidslovgivning, inkludert arbeidstid, arbeidstakerrettigheter og trygdeordninger, eller en arbeidsgiver respekterer ikke de avtalte arbeidsforholdene eller økonomiske ordningene;
- En person mottar lite eller ingen lønn eller har ikke tilgang til midler, inkludert sosiale ytelser;
- Personen viser tegn på fysisk, seksuell og/eller emosjonell vold;
- Personen blir presset til å betale tilbake lån og gjeld (til menneskehandleren);
- Personen er redd for å snakke fordi de tror de blir overvåket.

⁹ For mer spesifikke indikatorer relatert til barn som er ofre for menneskehandel, se <https://www.unicef.org/eca/reports/practical-guide-identification-victims-and-persons-risk-trafficking-human-beings>

Selv om det ikke er førstelinjetjenestens rolle å intervju ofre for menneskehandel eller offisielt identifisere dem, krever selv den første interaksjonen i slike tilfeller at visse hensyn tas.

Under gis det viktige retningslinjer for den innledende kontakten og interaksjonen med et antatt offer for menneskehandel¹⁰

Tilby et trygt og sikkert samtalemiljø

Det potensielle offeret kan tas ut (spesielt hvis de befinner seg i en større gruppe mennesker, for eksempel på en buss) til et trygt område der det er tilrettelagt for litt personlig rom for oppfølgingssamtaler.

Skap en mulighet for tydelig kommunikasjon

Når det påståtte offeret er en utlending av en bestemt etnisitet, er det viktig å finne en tolk og/eller kulturformidler, helst av samme kjønn som det potensielle offeret.

Be om personens samtykke til å starte samtalen

Ofre for menneskehandel kan være mindre eller mer tilbøyelige til å dele informasjon om situasjonen sin, så samtykke må alltid innhentes.

Spør hva de har behov for¹¹

Det er viktig å ta hensyn til og imøtekomme akutte, grunnleggende behov raskt. Mennesker på flukt fra krig, særlig hvis de er utsatt for menneskehandel, kan ha mange traumatiske opplevelser bak seg og dermed vise plutselige følelsesmessige og andre reaksjoner som førstelinjepersonell bør være klare til å håndtere.

Vurder om offeret er et barn

Hvis det dreier seg om et mindreårig offer (barn), må de relevante barnevernsinstanser (og/eller andre relevante myndigheter, i henhold til nasjonal lovgivning og standardprosedyrer) varsles, slik at en verge kan oppnevnes ved behov, og barnets beste blir ivaretatt.

Gi informasjon om menneskehandel, identifikasjonsprosedyrer og de spesifikke rettighetene til ofre for menneskehandel, samt om muligheter for bistand

Hvis mulig, gi denne informasjonen i skriftlig format og på et språk det antatte offeret forstår. Slike brosjyrer bør utarbeides på forhånd i samarbeid med den nasjonale myndigheten mot menneskehandel for å sikre at informasjonen er korrekt, inkludert kontaktinformasjon. Merk at video eller trykket materiale om menneskehandel, for eksempel i venteområder, også kan bidra til å sette i gang samtalen.

Finn og ta kontakt med den relevante myndighetsinstansen for bekjempelse av menneskehandel

Med samtykke fra det antatte offeret skal du umiddelbart informere den lokale koordinatoren for bekjempelse av menneskehandel eller den relevante myndighetsinstansen, som vil håndtere den påfølgende prosessen med å identifisere og henvise det antatte offeret til støtte og beskyttelse. Dersom den relevante instansen tilhører politiet og det antatte offeret ikke ønsker å samarbeide, er det svært viktig at personen får muligheten til å snakke med en opplært spesialist på menneskehandel i stedet (f.eks. frivillige organisasjoner, lovpålagte/offentlige sosiale tjenester).

Sørg for skreddersydde prosedyrer

Det er avgjørende at alle organisasjoner som arbeider med mennesker på flukt fra krig og andre sårbare grupper, etablerer klare prosedyrer som ansatte og frivillige skal følge når det er mistanke om at et offer er utsatt for menneskehandel. Det er også viktig at alle prosedyrer overfor det antatte offeret for menneskehandel tar hensyn til personens kjønn, alder og kulturelle særegenheter.

¹⁰ <https://www.osce.org/cthb/413123>

¹¹ <https://www.osce.org/odihr/549793>

Følgende spørsmål kan være til hjelp for å avdekke tegn på menneskehandel i den innledende samtalen:

- Har noen betalt/lovet deg fortjeneste/penger/en bedre fremtid for å få deg til å gjennomføre reisen? Har noen truet deg til å gjennomføre reisen?
- Satt du deg i gjeld for å gjennomføre reisen, og er det i så fall noen som presser deg til å betale tilbake gjelden?
- Ble du lovet jobb og bolig, men forholdene viste seg å være annerledes?
- Har du blitt fratatt dokumenter (f.eks. pass, reisedokumenter, oppholdstillatelse) som holdes tilbake av noen andre?
- Har du mottatt og signert en arbeidskontrakt? Synes du vilkårene i kontrakten virker «rettferdige» (for eksempel, er det fastsatt lønn og er arbeidstiden rimelig?). Hvis du allerede er i arbeid, samsvarer de faktiske forholdene med de som ble lovet, eller de som er spesifisert i arbeidsavtalen?
- Ble du bedt om å yte «tjenester» (f.eks. utføre husarbeid eller seksuelle tjenester) som takk til utleier eller som en betingelse for å få bo i boligen?
- Har du blitt utsatt for fysisk, psykisk eller seksuell vold eller overgrep på vei til eller etter at du kom til landet?
- Har du blitt tvunget til å stjele, tigge, prostituere deg eller spille inn pornografisk materiale/webcamming?
- Er du eller familien din truet av noen?
- Er du tvunget til å lyve for myndighetene, familien din eller andre personer?
- Har noen oppfordret deg til å bruke falsk identitet eller andre dokumenter?
- Har du tilgang til trygde- og/eller lønnsutbetalinger og kan forvalte pengene selv?

Det bør bemerkes at mange ofre for menneskehandel

ikke ser på seg selv som ofre for menneskehandel (dvs. at de ikke identifiserer seg selv som det), ettersom de kan være i overføringsfasen eller generelt i en fase før den faktiske utnyttelsen. Andre kan normalisere det som som skjer (på grunn av sin kultur eller tidligere erfaringer) eller frykter represalier fra menneskehandlerne. Noen ofre, særlig papirløse migranter eller de som blir tvunget av menneskehandlerne til å begå kriminelle handlinger, kan unnlate å gi seg til kjenne for myndighetene av frykt for å bli straffet av myndighetene (for eksempel frykt for utvisning eller straff for deres irregulære status). Det kan finnes personer som blir bekymret i møte med offentlige myndigheter og som

mangler tillit til institusjoner på grunn av dårlige erfaringer med offentlige tjenestemenn i sin region eller sitt opprinnelsesland. I noen tilfeller kan offeret ha et forhold til menneskehandleren og føle seg følelsesmessig tvunget til ikke å anmelde ham eller henne. Andre kan frykte stigmatisering, særlig hvis de har vært utsatt for seksuelle overgrep og overgrep i nære relasjoner. Derfor er proaktiv screening etter tegn på menneskehandel, samt riktig henvisning og rapportering fra førstelinjepersonell på feltnivå, avgjørende for å forhindre forbrytelsen eller bryte utnyttelsesyklusen så tidlig som mulig.

5

Henvisninger: Hvem skal kontaktes, tilgjengelige hjelpelinjer og koordinatore mot menneskehandel?

Det er viktig å huske på at et antatt offer for menneskehandel ikke kan henvises til politiet eller andre myndigheter uten at personen **på forhånd har gitt sitt samtykke**. Personen bør informeres om prosedyren for offisiell rapportering og få oppgitt kontaktinformasjon som nevnt ovenfor. Førstelinjetjenesten bør også følge den **etablerte prosedyren¹² for å dele informasjon om saken** med nasjonale myndigheter uten å avsløre offerets identitet og personopplysninger. Dersom personen ber om støtte fra førstelinjepersonellet til å kontakte myndighetene, skal slik støtte gis umiddelbart.

For å sikre at henvisningen og kommunikasjonen med nasjonale organer **er det svært viktig å kjenne til nasjonale og lokale/samfunnsbaserte mekanismer og instanser for bekjempelse av menneskehandel, etablere samarbeidskontakter og bli enige om prosedyrer på forhånd**. Disse kontaktene kan også opplyse førstelinjen om eksisterende lovgivning og rammeverk mot menneskehandel i landet, som vil være nyttig for å sette innsatsen inn i en nasjonal kontekst.

Nedenfor finner du nyttige lenker for å identifisere de relevante nasjonale kontaktene i det landet du jobber:

Be Safe - numre du kan kontakte for å motta offisiell informasjon og hjelp ved mistanke om menneskehandel eller når du er i en traffickingsituasjon

<https://www.helpforukrainians.info/contact-info/>

Oversikt over den nasjonale innsatsen mot menneskehandelrespons og viktige kontakter i EUs medlemsstater

https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/eu-countries_en

Nasjonale hjelpelinjer i EU

https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/national-hotlines_en

Publikasjonen er utviklet innenfor rammen av det ekstrabudjetterte prosjektet «Forebygging og bekjempelse av menneskehandel i den humanitære krisen knyttet til krigen i Ukraina», som gjennomføres med økonomisk støtte fra regjeringene i Frankrike, Tyskland, Ungarn, Japan, Liechtenstein, Polen, Spania, Sveits, Storbritannia, Tyskland og USA.

¹² <https://www.osce.org/cthb/413123>